

Araştırma Makalesi | Research Article

ISSN (çevrimiçi): 2459-0185 ISSN (basılı): 2548-091X

Makale Geliş | Received: 24.01.2023

Makale Kabul | Accepted: 26.04.2023

Atıf | Cite as: Vesile Tanınmış, “16. Yüzyılda İstanbul Karai Cemaati”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8(1), Haziran 2023, s. 31-49.

DOI No: <https://doi.org/10.56252/turktarars.1241541>

16. YÜZYILDA İSTANBUL KARAI CEMAATI

Vesile TANINMIŞ*

Öz

Karailik, esasları 8. yüzyılda Irak'ta şekillenen bir Yahudi mezhebidir. Bu mezhebin en karakteristik özelliği, Yahudi sözlü geleneğini reddetmesi ve inanç ilkelerini yalnızca Tevrat'a dayandırmasıdır. Bu yönüyle Yahudiliğin Rabbanî kanadına muhalif akımı temsil eden Karailik, göçlerle birçok coğrafyaya dağılmış ve mezhep, Bizans ülkesinde de yayılma fırsatı bulmuştur. Bizans başkenti İstanbul'a yerleşen Karailer, şehrin Osmanlılar tarafından fethi sonrasında varlıklarını devam ettirmişlerdir. Özellikle, II. Mehmet'in uygulamaya koyduğu sürgün politikası ile şehirdeki Karai nüfusu artış göstermiştir. Çalışmamızda, arşiv vesikalarının rehberliğinde, Karai cemaatinin 16. yüzyıldaki yaşamı ele alınmıştır. Bu çerçevede istifade ettiğimiz cizye kayıtları, şehrin Yahudi cemaatlerine ilişkin mühim veriler içermektedir. Döneme ait cizye tahrirleri ışığında, İstanbul Karai cemaatinin nüfusu, cemaat mensuplarının ödemekle yükümlü oldukları vergiler, gelir seviyeleri, icra edilen meslekler ve yerleşim alanları değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Karai, Yahudi, İstanbul, 16. yüzyıl, Cizye

KARAI CONGREGATION OF ISTANBUL IN 16TH CENTURY ISTANBUL

Abstract

Karaim is a Jewish sect whose origins were shaped in Iraq in the 8th century. The most characteristic feature of this sect is that it rejects the Jewish oral tradition and bases its belief principles only on the Torah. In this respect, Karaim, which represents the opposition to the Rabbinite wing of Judaism, dispersed to many geographies with migrations and the sect had the opportunity to spread in the Byzantine country as well. The Karaites, who settled in Istanbul, the capital of Byzantium, continued their existence after the conquest of the city by the Ottomans. In particular, with Mehmet II's exile policy, the Karaite population in the city increased. In our study, the life of the Karaite congregation in the 16th century is discussed in the light of archival documents. In this context, the jizya registers we used contain important data about the Jewish congregations of the city. In the light of the jizya registers of the period, the population of the Karaite congregation of Istanbul, the taxes that the members of the congregation are obliged to pay, their income levels, occupations and settlement areas were evaluated.

Keywords: Karaite, Jewish, Istanbul, 16th century, Jizya

* Doktora öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı ves.ile@hotmail.com, ORCID:0000-0001-9643-2585.

Giriş

Karailik, Talmud¹ karşıtı bir akım olarak ortaya çıkan ve yalnızca Tevrat hükümlerini esas alan bir Yahudi mezhebidir. Yahudiliğin Rabbanî² koluna muhalif şekilde sözlü geleneği reddeden bu mezhebin doğuşu ve yayılışı ile ilgili muhtelif görüşler bulunmaktadır. Bilim dünyasındaki yaygın kanaat, mezhep esaslarının 8. yüzyılda Anan ben David tarafından Irak'ta şekillendiği yönündedir. Abbasi idaresi altındaki Bağdat'ta Yahudi cemaati liderliği için yapılan seçimlerde, dini konudaki bilgisi ve aldığı eğitim üstün mertebede görülmesine rağmen, Anan ben David, Rabbinik geleneğe aykırı düşünceleri nedeniyle elenmiştir. Bunun üzerine gerçekleşen olaylar, Anan'ın kendi gibi düşünen dindaşlarını etrafında topladığı, Yahudi dini içinde yeni bir hizipleşmeyi beraberinde getirmiştir. Hatta bu hareketin taraftarları, 9. yüzyıla kadar Anan'ın isminden hareketle "Ananiler" olarak adlandırılmıştır.³

Doğduğu coğrafya ve dönem itibarıyla İslam inancının tesirinde kalarak birçok yönden benzerliği ile dikkat çeken ve İslam fıkının kıyas ve icma metotlarından faydalanan Karailik⁴, dini kaidelerin belirlenmesinde Tevrat'ı esas alır. Kutsal Kitabı orijinal dilinde yani İbranice okumak, anlamak ve tüm dini uygulamaları sadece Tevrat rehberliğinde gerçekleştirmek gereklidir. Bu çerçevede Rabbanî Yahudiliğinden ayrıldığı en önemli nokta, sözlü haham geleneği Talmud'u yok saymasıdır. Bununla birlikte inanç esasları haricinde Karailiğin, Rabbanî Yahudiliğinden farklı olduğu birçok husus vardır. Takvim sistemi ve buna bağlı olarak bayram ve kutsal günlerin tarihi Rabbanilerden farklıdır. Şabat kuralları daha katı şekilde uygulanır. Ateş yakılmaması ile ilgili Şabat yasağı cuma gününden başlatılır, ayrıca cumartesi günü ibadet haricinde dışarı çıkılmaz. Evlilik üzerine kaideler ise çok daha serttir. Tevrat'ta zikredilen akrabalarla evlenilmediği gibi, "rikkub" olarak adlandırılan düzen ile evlilik yasakları genişletilmiştir. İbadet esasları da Rabbanilerle benzerlik göstermez. Sabah ve akşam olmak üzere günde iki defa ibadet yapılır; oruç ve zekat için de ayrılıklar söz konusudur. Tevrat kıraat edileceği veya sinagoga girileceği zaman, ellerin ve ayakların yıkanması, ibadethaneye girerken ayakkabının çıkarılması şeklindeki temizlik kuralları, yine Rabbanilerle kıyaslandığında farklı uygulamaların geçerli olduğunu göstermektedir.⁵

Karailik taraftarları, gerek mezhep propagandası amacıyla gerekse dini ve ekonomik baskılar neticesinde Filistin, Mısır, Suriye, Anadolu, Kafkasya, Kırım gibi değişik coğrafyalara dağılmışlardır⁶. Mezhebin yayılma döneminde, Karai ilmi faaliyetlerinin en aktif şekilde yürütüldüğü yer Kudüs olmuştur. Ancak 11. yüzyıl

¹ Talmud: Tevrat'ın tefsiri niteliğindeki sözlü geleneğin Yahudi din bilginleri tarafından derlenmesiyle oluşturulan ve Yahudi hukukunun temel kaynaklarından biri olarak görülen eser. Salime Leyla Gürkan, "Talmud", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIX, İstanbul 2010, s. 550- 552.

² Rabbanî, sözlü hukuku Tevrat kadar bağlayıcı kabul eden Yahudileri tanımlamak için kullanılır. Eli Davis, "Rabbanites", *Encyclopedia Judaica*, C. XIII, Jurasalem 1978, s. 1444.

³ Karailiğin doğuşuna ve gelişimine ilişkin görüşler ve ayrıntılı bilgi için bkz. Şaban Kuzgun, *Hazar ve Karay Türkleri*, Se-da Yayınları, Ankara 1985, s. 156- 166; Leon Nemoy, "Karaites", *Encyclopaedia Judaica*, C. X, Jerusalem, s. 761- 781; Samuel Poznanski, "Karaites", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings, C. VII, 1980, s. 662- 672; Yaşar Kutluay, *İslam ve Yahudi Mezhepleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1965, s. 189- 200.

⁴ Kutluay, s. 190, 192- 196

⁵ Poznanski, s. 663; Nemoy, s. 777- 781; Kutluay, s. 195- 196.

⁶ Kuzgun, s. 167.

sonunda Haçlılar tarafından şehrin ele geçirilmesi akabinde, Kudüs'teki Karai nüfusu yok denecek seviyeye gelmiştir. Haçlı saldırılarından kaçan bir kısım Karai, Mısır'a giderek bilhassa Kahire'de zamanla büyüyecek olan bir cemaatin çekirdeğini oluşturmuşlardır. Bazı mezhep salıklarının göç için tercih ettiği bölgelerden biri Suriye olmuştur.⁷ 12. yüzyılda İspanya'dan hareketle başladığı seyahatinde Şam'a da uğrayan Tudelalı Benjamin, seyahatnamesinde, Karailerin kentteki nüfusuna değinmektedir⁸. 16. ve 17. yüzyıllara ait Osmanlı arşiv evrakı da Karailerin bölgedeki varlıklarını muhafaza ettiklerini göstermektedir⁹.

Filistin'deki Karai bilginlerinin himayesinde eğitim görmüş öğrencilerin gayretiyle, mezhebin Avrupa'ya taşındığı bilinmektedir. Karailik 11. yüzyılda propaganda yoluyla İspanya'ya ulaşmıştır; ancak 13. yüzyıldan itibaren mezhebin varlığına dair bir bulguya rastlanmamaktadır¹⁰. Bizans topraklarında da mezhebin kendisine sağlam bir temel oluşturduğu görülmektedir. Bizans Karailerinin menşei konusunda çeşitli teoriler öne sürülmüştür. Bu teorilerden biri, Hazarların, Karai doktrinini benimsediklerini varsayarak, 10. yüzyılın sonlarında ve 11. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'na gelmeleri ve böylece burada Karai topluluğunun ortaya çıkmasına neden olmaları üzerine kuruludur. Bir başka teori ise Karailiği yoğun bir misyonerlik faaliyetiyle ilişkilendirerek, Bizans ülkesine Filistin'den yayıldığını savunur. Zvi Ankory, Suriye'den gelen Karai tüccarların Bizans şehirlerini ziyaret etmiş olabilecekleri ihtimalini de zikreder. Her ne şekilde olursa olsun, döneme ait belgelerden Bizans hakimiyetindeki Antalya'da, İzmit'te, Trabzon'da, Amasya'da, Edirne'de, Kıbrıs'ta ve İstanbul'da örgütlü Karai grupların bulunduğu izlenimi edinilmektedir¹¹.

Ne zaman ve nereden geldikleri sorusu henüz tam olarak cevaplanamasa da Kırım ve Güney Rusya, Karailerin yoğun şekilde yayıldığı bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Irak'taki Rabbanilerin baskısından kurtulmak gayesiyle İran'a, Kafkasya'ya ve Ermenistan'a yerleşen Talmud karşıtı Yahudilerin bir bölümünün Hazar yurduna ve Kırım'a göç ettiği tahmin edilmektedir. Bununla birlikte Bizans imparatorlarının Yahudilere uyguladığı sert politikaların bir sonucu olarak Hazar ülkesine göçlerin gerçekleştiği, dolayısıyla Karailerin de bu şekilde bölgeye yerleştiği yönünde görüşler mevcuttur. Esasen çok daha önceki dönemlerden itibaren bölgedeki varlıklarına dair kanıtlar bulunuyorsa da, 12. yüzyıl sonunda Regensburglu gezgin Petachia'nın seyahat notları Karailere ilişkin değerli bilgiler ihtiva etmesi açısından dikkat çekicidir¹². Prag'dan başladığı yolculuğu boyunca Polonya'dan Ermenistan'a, Irak'a ve Rum diyarına kadar birçok memleketi gezen Petachia, Hazar topraklarına

⁷ Kuzgun, s. 168- 169.

⁸ Tudela'lı Benjamin- Ratisbon'lu Petachia, *Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri*, Çev. Nuh Arslantaş, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001, s. 58.

⁹ 16. ve 17. yüzyıllara ait tapu tahrir defterlerinde kayıtlı Karai ve Rabhani cemaatleri için bkz. Vesile Tanınmış, *Osmanlı Hakimiyetinde Karai Cemaati*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. 49- 50.

¹⁰ Poznanski, s. 667; Nemoy, s. 770.

¹¹ Zvi Ankory, *Karaites in Byzantium: The Formative Years 970- 1100*, Columbia University Press, New York 1959, s. 64- 65, 79- 80, 152. S. Şişman, yalnızca Trakya'da 30 olmak üzere, bütün Bizans ülkesinde 80 kadar Karai topluluğunun bulunduğunu yazar. Şişman'ın verdiği bilgiye temkinli yaklaşılması gerektiği kanaatindeyiz. S. Şişman, "İstanbul Karayları", *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, C. III, 1957, s. 98.

¹² Kuzgun, *Hazar ve Karay Türkleri*, s. 176- 179.

geldiğinde Talmud’u tanımadıklarını fark ettiği Karailerle karşılaşmış ve dini uygulamalarına dair ayrıntılara değinmiştir.¹³

14. yüzyılın sonunda, Litvanya dükü Witold, Tatarlara karşı kazandığı mücadele sonrasında, ülkesine dönerken aralarında Karailerin de bulunduğu birçok esiri yanında götürmüştür. Vilnius yakınlarındaki Trakai’ye yerleştirilen Karailer, buradan Litvanya, Volinya ve Podolya gibi çeşitli yerlere dağılmışlardır. Böylelikle günümüze değin yaşayacak olan Doğu Avrupa Karailiği’nin de temelleri atılmıştır. Kırım Karaileri, Litvanya Karaileri ile sürekli bir münasebet içerisinde bulunmuştur. Her iki topluluk tarafından da konuşma dili olarak Tatarca kullanılmıştır¹⁴.

Bizans Döneminde İstanbul Karaileri

Karailerin İstanbul’a geliş tarihleri henüz bir kesinlik kazanmamıştır. Ancak Bizans kıyı şeridinde yer alan kentlerin sahip olduğu avantajların bir dizi Yahudi yerleşimciyi kendisine çektiği, bununla birlikte bu yerleşimlerin hiçbirisinin imparatorluk başkentinin ekonomik cazibesi ile yarışamayacağı bilinmektedir. Bu durumda, çok erken bir tarihte, eski Rabbani yerleşiminin yanı sıra kentte bir Karai cemaatinin ortaya çıkmış olması oldukça muhtemeldir.

Bizans başkentinde yerleşim, yöneticiler tarafından izin ve sınırlamalara tabi tutulmuştur. Yerleşime yönelik kısıtlamalar, yalnızca imparatorluk dışından gelen yabancı ziyaretçiler için değil, Bizans taşrasının sakinleri için de geçerli olmuştur. Bizans makamları imparatorluk içinde yer değiştirme faaliyetlerini caydırmaya yönelik bir politika geliştirmişlerdir. Ancak İstanbul’da zamanla büyüyen ticari faaliyetlerle beraber tüccarların kente yönelimi, yabancılar kadar Rabbani ve elbette Doğu’dan gelen Karai tüccarları da içermiştir.¹⁵ 1000 yılı dolaylarında şehirde bir Karai topluluğunun varlığına dair bilgiler bulunmaktadır.¹⁶ Ankory de 11. yüzyılın ilk yıllarında Boğaz’da bir Karai yerleşimi bulunduğu görüşünü taşımaktadır¹⁷.

Karailiğin Bizans’a taşınması, mezhep taraftarlarının özellikle propaganda amaçlı olarak Irak; Filistin ve Suriye dolaylarından gelmesiyle sağlanmış olabilir. Bu göçmen gruplara yerli Rum unsurların katılımı ile cemaatin zamanla genişlemesi olasıdır¹⁸. Bununla birlikte, Bizans Karailerinin menşesini, Karadeniz’in kuzeyinden, Kırım’dan gerçekleşen göçlere bağlayan bir görüş de mevcuttur. Hazarlar ile Karailik arasında dini bir bağ olduğu düşüncesinden hareketle, Bizans Karailerinin Kırım kökenli olduğu ileri sürülür. Bu çerçevede A. Neubauer, Karai bilginlerin Kırım’dan Bizans’a göç etmiş olmaları gerektiğini iddia eder. Bu iddianın ispatı olarak da Bizans’taki bazı Karai bilginlerin Beghi, Çelebi gibi Türkçe isimlere sahip olmasını gösterir. Ankory ise 15. yüzyıldan önce, Bizans Karaileri arasında Türkçe isimlerin

¹³ Tudela’lı Benjamin- Ratisbon’lu Petachia, s. 96.

¹⁴ Poznanski, s. 669- 670; Nemoy, s. 772.

¹⁵ Ankory, s. 49, 138.

¹⁶ David Jacoby, “The Jewish Communities of the Byzantine World from the Tenth to the Fifteenth Century: Some Aspects of Their Evolution”, *Jewish Reception of Greek Bible Versions: Studies in Their Use in Late Antiquity and the Middle Ages*, Ed. Nicholas de Lange- Julia Krivoruchko- Cameron Boyd-Taylor, Mohr Siebeck, Tübingen 2009, s. 165.

¹⁷ Ankory’nin, 11. yüzyıl Bizans İstanbulu’na Yahudiler de dahil olmak üzere yabancı tüccar akımına ilişkin sunduğu dolaylı kanıt için bkz. Ankory, s. 138- 139.

¹⁸ Şişman, s. 97- 98.

varlığının kanıtlanmadığını belirtir ve İstanbul Karailerinin Türk menşeli olmadığını düşüncesini taşır¹⁹.

12. yüzyılın ikinci yarısında, ziyaret ettiği kentlerdeki izlenimlerini kaleme alan Tudelalı Benjamin, İstanbul Karailerinin nüfusuna dair bilgiler aktaran ilk kişidir. Benjamin, Yahudilerin şehir merkezinde yaşamadığını, Haliç'in diğer kıyısında yani Pera semtinde sakin olduklarını söylemiştir²⁰. Buradaki Yahudi mahallesinde 500 Karai ve 2000 Rabbanî yaşamaktadır. Benjamin, nüfus ile ilgili bu verileri, seyahatnamesinde isimlerini andığı cemaatin başında bulunan hahamdan ve diğer ileri gelenlerden almış olmalıdır²¹. Bu durumda Karailer, şehirdeki toplam Yahudi nüfusunun %20'sini oluşturmaktadır. Ancak bu sayısal verilere ihtiyatla yaklaşmak gereklidir. Çünkü toplam kişi sayısını mı, vergi mükelleflerini mi yoksa aileleri mi ifade ettiği hususu net değildir. Bununla birlikte, Boğaz'ın muhtelif noktalarında Yahudi yerleşimlerinin bulunabileceği düşünüldüğünde, Benjamin'in verdiği bilgilerin Bizans başkentindeki Rabbanî ve Karai nüfusunu doğru yansıtmıyor olabileceği ihtimali akla gelmektedir. Yine de Benjamin'in şehrin Yahudi cemaatlerine ilişkin tasviri büyük kıymet taşımaktadır.

Seyahatnamede Karailer, Rabbanilerle birlikte aynı Yahudi mahallesinde zikredilir. Ancak bu mahallede, iki karşıt grubun konutlarını birbirinden ayıran yüksek bir duvar bulunmaktadır. Duvarın niteliğine dair başka bir ayrıntı kaydedilmemiş de olsa, bu durum, Karailer ile Rabbaniler arasındaki dini farklılıkların anlaşmazlıklara neden olabileceği düşüncesini uyandırmaktadır. Nitekim 11. yüzyıla ait bir mektup²², İstanbul Yahudi toplumu içinde yaşanan takvim kaynaklı bir anlaşmazlığa şahitlik etmektedir²³. Karailer ve Rabbaniler arasındaki takvim uyumsuzluğu, Pesah bayramı tarihinin belirlenmesi sırasında yoğunlaşmış ve nihayetinde mesele, Bizans yetkililerine kadar intikal etmişti. Yetkili merciler tarafından kargaşadan sorumlu tutulan Rabbaniler, 1000 iperpiron²⁴ gibi büyük bir para cezası ile karşı karşıya kalmışlardı. Ayrıca iki Yahudi grup arasındaki gerilimi dindirmek ve böylelikle kentte toplum huzurunu tesis etmek amacıyla, Benjamin'in yaklaşık 70 yıl sonra seyahatnamesinde kaydedeceği duvarın inşasının Bizanslı yetkililerce dayatılmış olması muhtemeldir²⁵.

¹⁹ Ankory, s. 58- 59.

²⁰ Yunanca "ötesi" anlamına gelen Pera, özellikle yabancı gezginler tarafından Galata ile çok karıştırılmış; seyahatnamelerde ve günlüklerde bu iki terim birbirinin yerine sıklıkla kullanılmıştır. Aslında 12. yüzyılda Galata ve Pera arasında bir ayrımın olup olmadığı tartışmalı bir meseledir. Ankori, s. 145- 146.

²¹ Tudela'lı Benjamin- Ratisbon'lu Petachia, s. 43.

²² Jacoby, Mısır'dan göç etmiş bir Rabbanî tarafından kaleme alınan bu mektupta nakledilen olayların, en geç 1092 ile Ağustos 1096 tarihleri arasında gerçekleşmiş olması gerektiğini tespit etmiştir. Bkz. David Jacoby, "The Jewish Community of Constantinople from the Komnenan to the Palaiologan Period", *Vizantijskij Veremennik*, 55/2 (80), 1998, s. 33- 34.

²³ Karailer, yılbaşımı ve bayram tarihlerini Rabbaniler gibi hesap yoluyla değil, ayın gözlemlenmesi suretiyle tespit ederler. Bu nedenle iki mezhebin kutsal günleri kutlama zamanları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Kuzgun, s. 205.

²⁴ Bizans imparatoru I. Aleksios döneminde tedavüle giren altın sikke. Oğuz Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 1999, s. 38.

²⁵ Mektupta anlatılan olayların nerede vuku bulduğuna ilişkin tarihçiler arasında iki farklı görüş bulunmaktadır. Bazı tarihçiler, söz konusu kavganın Selanik'te, bazıları ise İstanbul Yahudi cemaati içinde gerçekleştiği kanaatine sahiptir. Ancak, verilen para cezasının büyüklüğü, muhatabı olan cemaatin, İstanbul'daki Rabbanî cemaati kadar büyük olması gerektiğini düşündürmektedir. Ayrıca, yaşanan kavganın şiddeti, hasımı Rabbanilere meydan okuyacak derecede yoğun nüfusa sahip bir Karai

Aslında Karailerin tarihi, başka yerlerde olduğu gibi, İstanbul'da da genel Yahudi cemaatininkiyle paralellik göstermiştir. Bizans idaresi altındaki şehirde huzur içinde yaşadıklarını söylemek zordur. İmparator I. Manuel Komnenos'a sağlık hizmeti veren hekim Solomon Hamitsri'nin çabalarıyla Yahudilere yönelik baskılar bir nebze hafiflemektedir; ancak "iyi- kötü bütün Yahudiler", yine de çevre toplum tarafından aşağı konumda addedilmekte, kötü muameleye maruz kalmaktadır²⁶. Benjamin, Yahudilere duyulan nefretin müsebbibi olarak, deri tabaklama işlemi sonrasında, atık suların sokaklara dökülmesine ve mahallenin kirlenmesine neden olan deri tabakçıları gösterir. Bu deri tabakçıları, mahallede sebep oldukları kötü görüntü ve tiksindirici koku nedeniyle Benjamin'in tasvirindeki "kötü Yahudi" kategorisine girmiş olmalıdır. Seyyahın ifadelerinden, İstanbul'da Yahudi deri tabakçılarına ait bir lonca olduğu anlaşılmaktadır ve Karailer tarafından da bu mesleğin icra edildiğine şüphe yoktur. Deri tabakçılarının rahatsız edici uygulamalarından ötürü dindaşlarının düştüğü zor duruma üzülen seyyah, Yahudiler arasında birçok alimin, ipek dokumacılığında usta zanaatkârın ve ticaret erbabının bulunuyor olmasından da etkilenmiştir. Her türlü olumsuzluğa rağmen Yahudiler, zengin, iyiliksever ve itaatkar insanlar olarak İstanbul'da yaşamaya devam etmişlerdir²⁷.

13. yüzyılın başında gerçekleşen IV. Haçlı Seferi sırasında, iki muhalif Yahudi topluluğu yine kader birliği yapmışlardı. 1203 yılında Haçlılar, Bizans başkentini ele geçirmeden önce Galata'ya gelmişler ve "Estanor" denilen Yahudi mahallesine yerleşmişlerdi. Galata Kulesi civarında bulunan mahallenin Haliç'i kapatan zincire yakın olması, özellikle Haçlı orduları için bölgeye yerleşmede etkili olmuştu²⁸. Elbette bu esnada Yahudilerin, Haçlı askerinin öfkesine maruz kaldıklarını düşünmek zor değildir. Bu sefer sırasında, Yahudi mahallesi Latinler tarafından ateşe verilmiş; dolayısıyla Rabbanilerin olduğu kadar Karailerin konutları da tarumar olmuştu²⁹.

IV. Haçlı Seferi'nin yarattığı felaketin akabinde, Yahudilerin bir kısmının yeni kurulan İznik Rum İmparatorluğu'na, bir başka kısmının da İstanbul'da yerleştikleri yönünde bilgiler bulunmaktadır³⁰. Papa III. Innocentius'un Ortodoks kilisesiyle uzlaşma sağlamak gayesiyle elçi olarak görevlendirdiği Santa Susanna kardinali Benedict'in tercümanı sıfatıyla 1205- 1207 tarihleri arasında İstanbul'da bulunan Otrantolu Nicholas, Rabbanî ve Karai Yahudileriyle karşılaşmıştır. Sonraki yıllarda Yahudilerle ilgili bir de eser kaleme alacak olan İtalyan keşiş, her iki grupla da teolojik konularda tartışmalar yürüttüğünü bildirmiştir. Ne var ki Nicholas, Karailerin nerede ikamet ettiği veya Rabbanilerle aynı kentsel alanda yaşayıp yaşamadığı bilgisini paylaşmamıştır³¹. Ancak Latin egemenliğindeki İstanbul'da Karailerin ayakta kalabildiğini öğrenmek önemlidir.

Paleologos hanedanının İstanbul'u yönettiği dönemde ise Yahudiler, şehrin üç farklı bölgesinde varlık göstermişlerdir. Bu bölgelerden biri, imparatorluk başkentinin

cemaatinin varlığına işaret eder. Yine İstanbul, bu anlamda da diğer Bizans şehirlerinin önüne geçmektedir. Jacoby, "The Jewish Community of Constantinople...", s. 32- 33.

²⁶ Tudela'lı Benjamin- Ratisbon'lu Petachia, s. 43.

²⁷ Ankory, s. 176, 141

²⁸ Geoffroi de Villehardouin- Henri de Valenciennes, *Konstantinopolis'te Haçlılar*, Çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 71.

²⁹ Ankory, s. 148; Jacoby, "The Jewish Communities of the Byzantine...", s. 166.

³⁰ Jacoby, "The Jewish Communities of the Byzantine...", s.166- 167.

³¹ Jacoby, "The Jewish Community of Constantinople...", s. 37- 38.

güney sahilinde yer alan Kontoskalion Limanı yakınındaki Langa'dır. Burada, aralarında deri tabakçılığıyla iştigal edenlerin de bulunduğu Yahudiler, bir duvarla çevrili mahallelerinde yaşamışlardı. Tabaklama işlemi esnasında ortaya çıkan kötü kokunun Yahudileri, Langa gibi daha az yoğun nüfusa sahip bir alana itmesi şaşırtıcı değildir; üstelik mahallenin limana olan yakınlığı bu zanaatı icra edenler için atık suların kurtulma konusunda bir kolaylık sağlamış olabilir. Yahudilerin iskan edildiği diğer iki bölge, Ceneviz ve Venedik yerleşimlerinin bulunduğu alanlarda ortaya çıkmıştır. Bu iki İtalyan devletine tanınan imtiyazlar ve giderek artan ekonomik faaliyetler, Yahudilerin bu bölgelere olan yönelimini artırmıştır. Bununla birlikte, Karailerin bu üç yerleşimde ve üç farklı topluluk arasında eşzamanlı olarak yaşayıp yaşamadıkları müphem bir konudur³².

Bizans İmparatorluğu'ndaki Karai toplulukları, gerek idarecilerin gerekse Hıristiyan din adamlarının baskısına maruz kaldıklarından, taşra kentlerini terk ederek güvenliklerinin görece daha fazla olduğu İstanbul'a yerleşme eğilimindeydiler. Bunun yanında Bizans başkenti, Karailerin Filistin, Mısır ve Kırım'daki mezheptaşlarıyla daha rahat iletişim kurabildikleri bir şehirdi³³. Kudüs, manevi açıdan kutsal şehir sıfatını taşımasının yanı sıra ünlü Karai bilginlerinden ilim tahsil etmek isteyenler için bir cazibe noktasıydı. Eğitim amacıyla yapılan yolculuklar, iki topluluk arasındaki ilişkilerin güçlenmesine sebep olmuştu³⁴. Karai yaşamının bir başka merkezi olan Kırım ile bağlantılar ise sadece Bizans döneminde değil, İstanbul'un Osmanlı egemenliğine geçişinden yüzyıllar sonra bile kesilmemişti³⁵.

İstanbul'un Fethinden Sonra Karai Cemaati

II. Mehmet İstanbul'un fethini gerçekleştirdiğinde, Romaniyot, Aşkenaz ve İtalyan olmak üzere üç farklı grup halinde yaşayan Rabbanilerin yanı sıra şehirdeki Karai mevcudiyeti de devam ediyordu³⁶. İstanbul öylesine ıssız ve harap durumdaydı ki, Fatih'in en büyük arzusu, şehri iskan ederek şenlendirmek ve yeniden inşa etmektir. Fetih öncesinde 50 bin olarak tahmin edilen nüfusun ivedilikle arttırılması gerekiyordu. Bu gayeye erişmek için bazı sert uygulamalar hayata geçirildi. Anadolu'nun ve Balkanların Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi sakinlerinden binlercesi İstanbul'a getirtildi³⁷. Sürgün olarak adlandırılan bu zorla yer değiştirme faaliyeti kapsamına

³² Jacoby, "The Jewish Communities of the Byzantine...", s. 167- 169; Jacoby, "The Jewish Community of Constantinople...", s. 39- 40.

³³ Abraham Danon, "The Karaites in European Turkey", *The Jewish Quarterly Review*, C. XV, January 1925, s. 296.

³⁴ Golda Akhiezer, "Byzantine Karaism in the Eleventh to Fifteenth Centuries", *Jews in Byzantium: Dialectics of Minority and Majority Cultures*, Ed. Robert Bonfil, Oded Irshai, Guy G. Stroumsa, Rina Talgam, Leiden-Brill 2011, s. 725.

³⁵ Akhiezer, s. 752; Kırım ve İstanbul Karaileri arasındaki kuvvetli bağların somut bir hatırası, Samuel ben David Yemşel'in seyahatnamesinde görebilebilir. Temmuz 1641'de hacca gitmek üzere Gözleve kentinden yola çıkan Samuel, bir müddet İstanbul'da konaklar. Kıyımlı Karai, seyahatnamesinde, "biraderler" olarak ifade ettiği İstanbullu Karailer tarafından nasıl dostça ve hürmetle ağırlandığını anlatır. Bernard Lewis, "1641- 1642'de Bir Karayitin Türkiye Seyahatnâmesi", *Vakıflar Dergisi*, Çev. F. Selçuk, S. 3, 1956, s. 97- 106.

³⁶ Mehmet Aydın, "İstanbul'un Fethinden Önce ve Sonra İstanbul'daki Yahudi Cemaatleri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, C. XIV, S. 14, Mart 2002, s. 7.

³⁷ Halil İnalçık, "Fatih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Çev. Fahri Unan, S. 3, 1988, s. 215- 218.

Selanik, Edirne, Niğbolu, Yanbolu, Ohri, Tire, Sinop, Borlu, Antalya, Dimetoka, Eğriboz, Serez, Kastamonu, Pravadi, İzdin gibi birçok şehirden Yahudiler de dahil edildi. Büyük kısmı Rumeli kökenli bu Yahudiler, Osmanlı resmi belgelerine “Sürgün” cemaatler olarak menşe şehirlerine göre kaydedildiler; böylelikle memleketlerinin hatirasını yüzyıllar boyunca cemaat isimlerinde taşımış oldular³⁸.

İstanbul’a nakledilen Yahudi gruplar arasında elbette ki Karailer de yer aldılar. Özellikle Sultan I. Murat tarafından gerçekleştirilen Osmanlı fethi sonrasında Karailiğin önemli bir merkezi halini alan Edirne’den İstanbul’a yoğun bir nüfus hareketi yaşandı. Edirne’den yeni payitahta getirilen Karailer, Bahçekapı civarına yerleştirildiler. Hatta o kadar kalabalıktılar ki, bu muhitte “Edirnevî Yahudiler” ismiyle bir de mahalle kuruldu³⁹. Fatih Sultan Mehmet vakfiyeleri, Eminönü semtindeki bu mahallenin varlığını, burada bulunan Yahudi mülklerini zikrederek ispatlar⁴⁰. Vergi tahrir kayıtlarında, bu grup, kimi zaman yalnızca “Cemaat-i Yahudiyan-ı Edirne”, kimi zaman ise “Cemaat-i Edirne nâm-ı diğer Karai” şeklinde kaydedilmiştir⁴¹.

Danon, Edirne’den İstanbul’a böyle dikkat çekici düzeyde bir Karai nakli yaşanmasına rağmen, eski başkentteki iskanlarının tamamen son bulmadığı görüşündedir. 16. yüzyıla ait İbrance bir kaynağa istinaden, İstanbul ve Edirne Karaileri arasındaki ilişkinin, bilhassa dini hukuka dair meselelerle ilgili olarak sürekliliğini koruduğunu ifade eder⁴². Ancak, aynı döneme ait Edirne nüfusunu havi tahrir defterlerinde, Yahudi cemaatleri arasında Karailerin izlerine rastlamadığımızı belirtmek gerekir⁴³. Edirne cemaatinin önde gelen şahsiyetleri, Başyazı ailesi ve Kaleb Afendopulo gibi Karai hukuku konusunda çalışmalar yürüten ve alanında otorite addedilen bilginlerin İstanbul’a taşınması, cemaate büyük bir darbe indirmiştir. Çok açıktır ki, Edirne cemaatinin elinde bulunan kültürel ve ilmi üstünlük, Fatih’in iskan siyasetinin bir sonucu olarak İstanbul cemaatine geçmiştir⁴⁴.

İstanbul’un fethi sonrasında yalnızca Edirne’den değil, Silivri, Burgaz, Korfu, Parga, Pravadi, Selanik gibi Balkan kentlerinden, İzmit ve Kastamonu gibi Anadolu şehirlerine kadar birçok bölgeden Karailer, Osmanlı payitahtına yerleşmeye başladılar⁴⁵.

³⁸ 17. yüzyıla ait Osmanlı mali evrakında da iki ana grup şeklinde İstanbul Yahudilerine yapılan sınıflandırmanın devam ettiği görülmektedir: “Kendi Gelen” ve “Sürgün”. Bkz. BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), *MAD.d.*, nr. 20198; BOA, *MAD.d.*, nr. 286; BOA, *MAD.d.*, nr. 4036.

³⁹ Avram Galante, *Histoire des Juifs de Turquie*, C. II, Isis Yayıncılık, İstanbul 1961, s. 120. Mahallenin bulunduğu alan, Bizans döneminden beri Yahudilerin meskun olduğu yerleşimlerden idi. Hatta bölgedeki sur kapılarından birisi “Porta Hebraika” (Yahudi Kapısı) şeklinde adlandırılmıştı. Osmanlılar bu kapıya Bab-ı Cuhud (Cuhud Kapısı/Çufutkapısı) demişlerdir. Minna Rozen, *İstanbul Yahudi Cemaati’nin Tarihi (1453- 1566)*, Çev. Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 6, 59; Ali Saim Ülgen, *Fatih Devrinde İstanbul*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1939, s. 12.

⁴⁰ Bu mahalle, Tahsin Öz tarafından tıpkıbasım yayınlanan Arapça vakfiyede “mahalletü’l Yahudiyyîni’l-Edreneviyyîn” şeklinde zikredilir. Bkz. Tahsin Öz, *Zwei Stiftungsurkunden des Sultans Mehmed II. Fatih*, *Istanbul Mitteilungen*, İstanbul 1935, s. 27. Ayrıca bkz. Ahmet Beyatlı, *Fatih Sultan Mehmed’in 877/1472 Tarihli Vakfiyesi*, TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 115; *Fatih Mehmet II Vakfiyeleri*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1938, s. 214.

⁴¹ BOA, *TT.d.*, nr. 210, s. 61; BOA, *MAD.d.*, nr. 14393, s. 98; BOA, *MAD.d.*, nr. 20198, s. 17; BOA, *MAD.d.*, nr. 286, s. 20.

⁴² Danon, “The Karaites...”, s. 304.

⁴³ BOA, *TT.d.*, nr. 370, s. 4; BOA, *TT.d.*, nr. 494, s. 84- 90.

⁴⁴ Şişman, s. 99.

⁴⁵ Danon, “The Karaites...”, s. 298- 299. Pravadi ve Kastamonu’dan gelen Karailerin izlerine, 16. yüzyıl tahrir kayıtlarında da rastlıyoruz. Bkz. BOA, *TT.d.*, nr. 210, s. 63; BOA, *TT.d.*, nr. 240, s. 28.

Hatta Kırım'ın Osmanlı hakimiyetine girmesiyle özellikle Kefe'den gelen mezhep mensupları, Hasköy civarına yerleştirildiler⁴⁶. Ancak tüm bu gruplara kıyasla, belki eski payitahttan geliyor olmalarından kaynaklı, belki de yönetim nezdinde itibar kazanmış aileleri ihtiva ettiğinden ötürü Edirne cemaatinin, İstanbul Karaileri üzerinde başkanlık görevini yürüttüğünü söyleyebiliriz. Öyle ki Osmanlı resmi evrakında İstanbul Karaileri, sadece "Edirne cemaati" şeklinde dahi adlandırılabilmiştir⁴⁷.

Fetihten kısa bir süre sonra hayata geçirilen sürgün siyaseti, şüphesiz ki uygulandığı Müslüman, Rum, Ermeni bütün topluluklarda sosyal ve ekonomik etkiler yaratmıştır. Ancak Yahudi tebaa üzerinde yarattığı tesir, hem cemaat yapısı hem bireyin karakteri üzerinde kalıcı izler bırakacak nitelikte olmuştur⁴⁸. Karailer için bu tesirin dini-itikadî boyutu da söz konusudur. Yerleşik düzenlerinden koparılarak, hiç alışık olmadıkları kadar büyük bir kentte yeni bir hayat kurmak zorunda olmanın getirdiği ekonomik zorlukları bir kenara bırakacak olursak, Karailer, sürgün yoluyla nüfusları artmış olan İstanbul'un Rabbanî sakinleriyle daha çok temas kurmak durumunda kalmışlardır. Böylece dini açıdan Rabbanî etkisine daha açık hale gelmişlerdir. Bu temasın doğurduğu yakınlaşma, kimi cemaat mensubu tarafından olumlu karşılanırken, kimisi tarafından geleneksel Karai hukuku ve yaşamı için tehdit olarak görülmüştür. Örneğin Pravadi kökenli Karai Sabetay ben Eliyah, Rabbanilerle oluşan münasebetin cemaatin ruhani hayatındaki olumsuz yansımalarından şikayetçidir⁴⁹:

"Biz Karai cemaati git gide küçüldük. Bizi aydınlatan kitaplarımız da ortadan kayboldu. Rabbanî Yahudilerden öğrenmeye başladık. Üstelik Konstantinopolis'te sürgünde onlarla bir araya gelmemiz neticesinde, her zaman onların tefsirlerini dinleye dinleye onların kitaplarına alıştık. Manevî liderlerimizin gönülleri de onlara inanır hale geldi...."

Fatih Sultan Mehmet, iskan ve imarının bir an önce gerçekleşmesini arzu ettiği şehirdeki mukimlerin ve evlerin sayımı için Bursa valisi Cebe Ali Bey'i görevlendirmiştir. Cebe Ali Bey'in, yeğeni Tursun Bey ile birlikte İstanbul ve Galata'da hane hane yaptıkları tahrir 1455 senesi sonunda nihayet bulmuştur⁵⁰. İki

⁴⁶ Çağatay Bedî Avramoğlu, "İstanbul'da Karai Türklerinde Nişan ve Düğün Adetleri", *Türk Yurdu*, C. XII, S. 294, Mart 1961, s. 33. Gedik Ahmet Paşa'nın, Kırım'ı Osmanlı toprağına katmasının ardından aralarında Rumların, Ermenilerin ve Yahudilerin bulunduğu 40 bin kişi İstanbul'a getirildi; Yahudiler, Hasköy'de iskan edildiler. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, TTK Yayınları, Ankara 1949, s. 128- 129.

⁴⁷ Bu durum, Edirneli Karailerin İstanbul'a nakledilişinden yüzyıllar sonra bile arşiv belgelerinde dikkat çeken bir husus olmuştur. 17. yüzyılda kadı mahkemesine intikal eden birçok davada, Karailerin "Edirne cemaati" olarak kaydedilebildiğini görüyoruz. Örnekler için bkz. *HŞS (Hasköy Şer'iyeye Sicilleri)*, nr. 15, s. 39/ 1; *Eyüb Mahkemesi (Havas-ı Refia) 74 Numaralı Sicil (H. 1072- 1073/ M. 1661- 1662)*, İSAM Yayınları, İstanbul 2011, s. 149; *Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H. 1073- 1074/ M. 1663)*, İSAM Yayınları, İstanbul 2012, s. 313.

⁴⁸ Osmanlı sürgün siyasetinin Yahudi cemaati üzerinde kısa ve uzun vadelerde yarattığı tesir için bkz. Joseph Hacker, "The Sürgün System and Jewish Society in the Ottoman Empire during the Fifteenth to the Seventeenth Centuries", *Ottoman and Turkish Jewry: Community and Leadership*, Ed. Aron Rodrigue, Indiana 1992, s. 1- 65.

⁴⁹ Hacker, s. 11- 12. Yakınlaşmanın bir sonucu olarak Karailer, Mordehay Comtino gibi Rabbanî bilginlerden Talmud eğitimi almaya başladılar. Israel Zinberg, *A History of Jewish Literature: the Jewish Center of Culture in the Ottoman Empire*, Ed. Bernard Martin, Ktav Publishing House, New York 1974, s. 12.

⁵⁰ Söz konusu tahrir ve analizi İnalçık tarafından neşredilmiştir. Halil İnalçık, *The Survey of İstanbul 1455: The Text English Translation Analysis of the Text, Documents*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

kısımdan oluşan bu defter, Yahudilerin Galata'da Karaköy semti civarında ikamet etmiş olduklarını göstermektedir. Defterde "Mahalle-i Yahudiyan" olarak adlandırılmış mahallenin zikredilmesi, kendilerine mahsus bir yerleşim oluşturdukları izlenimini yaratmaktadır. Ancak şaşırtıcı bir şekilde bu mahallenin Yahudi sakinleri sayıca oldukça azdır⁵¹. Yahudilerin meskun olduğu bir başka mahalle, yine Karaköy'de bulunan Samona Mahallesi idi. Bu iki mahallede yaşayan bazı Yahudilerin, Türkçe isimler taşıdıkları görülmektedir ki bu durum, onların Kırım menşeli olabileceklerini akla getirmektedir. Bunun yanı sıra, "Mahalle-i Yahudiyan"da Kefeli kökenlerine vurgu yapılan İsmail isimli Yahudi, Edirne cemaatindendi, yani bir Karai idi. İsmail, muhtemelen, Bizans döneminden itibaren Kırım-Edirne arasında oluşturulmuş kuvvetli ilişkinin bir sonucu olarak Edirne'ye göç eden bir Kefeli idi. İstanbul'un fethi akabinde ise Edirne'den sürgüne uğrayan Karailer arasında yer aldı. İsmail'in bu mahalledeki ikameti, Edirneli sürgünlerin Galata'ya da yerleştirildiklerinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir⁵². Esasında, Karaköy semtinin, Karai cemaat yaşamı için çok daha eskiye dayanan hatıraları bulunduğu ilişkin bir görüş mevcuttur. Bu görüş, Karaköy isminin orijinal formunun "Karai Köyü" şeklinde olduğuna dayanır⁵³. Fakat Karaköy isminin kökenine ilişkin bu sav, ikna edici nitelikte ilmi temeller üzerine inşa edilememiştir.

Cizye Kayıtları Işığında 16. Yüzyılda İstanbul Karaileri

İstanbul Karai cemaatinin ve elbette bütün Yahudi toplumunun tarihine dair yolumuzu aydınlatacak Osmanlı arşiv vesikaları arasında vergi kayıtları şüphesiz önemli bir yer tutmaktadır. Bu kayıtlar, vergi mükelleflerinin isimlerini, menşelerini, vergi miktarlarını ve kimi zaman mesleklerini içeren bilgileri günümüze taşımaktadır. 16. yüzyılda, başkentteki Rabbanilerin yanı sıra Karai vergi mükelleflerinin kaydedildiği birkaç defter tespit edilmiştir. Osmanlı Arşivi'nde bulunan bu kaynaklardan ikisi, Tapu Tahrir Defterleri serisinde yer alan 210 ve 240 numaralı defterlerdir. Fatih Sultan Mehmet Evkafı bünyesine kaydedilen İstanbul ve Galata'daki gayrimüslimlerin cizyesini gösteren bu defterlerden birincisi 3 Eylül 1540 (1 Cemaziyelevvel 947), ikincisi ise 31 Temmuz- 9 Ağustos 1545 (evahir-i Cemaziyelevvel 952) tarihlerine aittir. Bu defterlerde, vergi mükellefleri, isimleri ve ödemeleri gereken vergi miktarları ile birlikte kökenlerine göre listelenerek kaydedilmiştir⁵⁴. Ancak bu listeler, şehirdeki bütün Yahudi cemaatlerini göstermemektedir. İstanbul'daki gayrimüslimlerin bir bölümü, cizyelerini doğrudan hazineye ödedikleri için söz konusu defterlere kaydedilmemişlerdir. Bununla birlikte, umumiyetle sürgün yoluyla şehre getirilen Yahudi cemaatlerinin tahrir edildiği dikkat çekmektedir. 15. yüzyılın sonunda Batı Avrupa'dan İspanya, Portekiz ve İtalya'dan göç eden Yahudi cemaatlerinin isimleri, bu iki kaynakta da yer almamaktadır.

Şehrin Yahudi sakinleri, bahsi geçen defterlerde, menşesine göre 50 farklı cemaat halinde listelenmiştir. Bu cemaatler arasından üçünün Karai olduğu tespit edilmiştir.

⁵¹ İnalçık, K. İlker Bulunur, defter üzerinde yaptığı tetkik sonucunda, bu durumun varakların bir kısmının hatalı şekilde ciltlenmesi ile ortaya çıktığına dikkat çekerek, söz konusu mahallede yaşayan Yahudilerin, başka bir mahalle (Fabya) başlığı altında kayıtlı olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Bkz. Kerim İlker Bulunur, *Osmanlı Galatası (1453- 1600)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014, s. 161- 162.

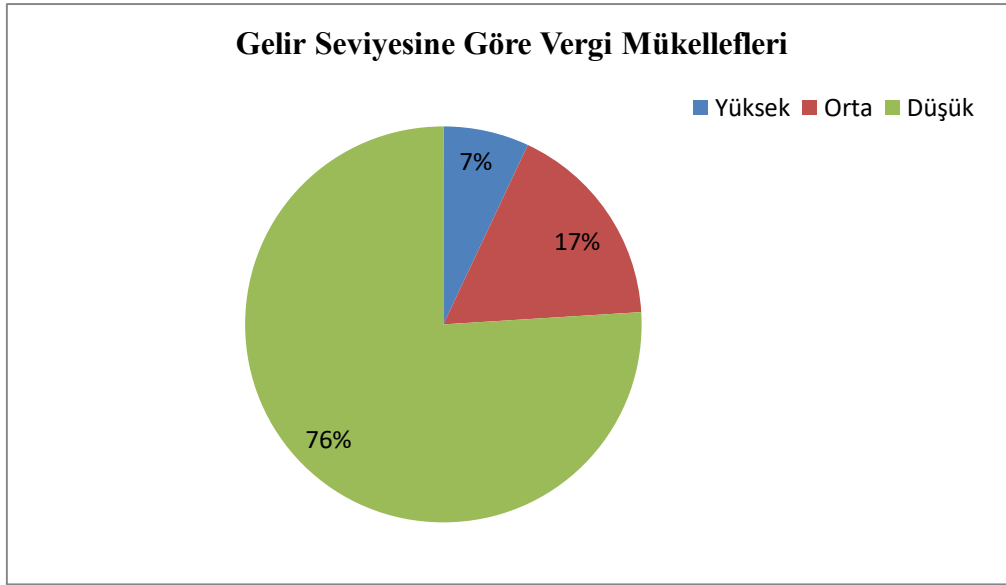
⁵² Bulunur, s. 163; İnalçık, *The Survey...*, s. 270.

⁵³ Şişman, s. 99.

⁵⁴ BOA, *TT.d.*, nr. 210; BOA, *TT.d.*, nr. 240.

1545 tarihli defterde yer alan “Cemaat-ı Yahudiyân-ı Edirne an-cemaat-i Karai” şeklindeki kayıt, Edirne’den getirilen Yahudi topluluklarının Karai mezhebi mensubu olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde “cemaat-i Yahudiyân-ı Kastamonu an-cemaat-i Karai” ve “Cemaat-i Yahudiyân-ı Pravadi an-cemaat-i Karai” başlıkları altındaki kayıtlar, Kastamonu ve Pravadi’den gelen Yahudilerin de Karai mezhebine tabi olduklarına işaret etmektedir⁵⁵. Buradaki kayıtlara istinaden, “Karai” ifadesinin geçmediği 1540 tarihli diğer kaynağımızda yalnızca “cemaat-i Edirne” olarak yer alanların Karai olduğu hükmüne varabiliriz. Şüphesiz, aynı durum, Kastamonu ve Pravadi Yahudileri için de geçerli görünmektedir⁵⁶.

1540 yılı sayımında toplam 1.522 Yahudi hanesinden 129’unun, 1545 yılındakinde ise 1.490 haneden 119’unun Karailere ait olduğu saptanmıştır. Vergi miktarları, üyelerin gelir düzeyleri nispetinde belirlenmiştir ki mükelleflerin isimlerinin altında farklı meblağlar kaydedilmiştir. Gelir düzeyi yüksek olan vergi mükelleflerinden 192 akçe, orta gelir düzeyine sahip olanlardan 96 akçe ve düşük gelir grubundaki bireylerden ise 48 akçe cizye tahsil edildiği anlaşılmaktadır⁵⁷. Bu çerçevede, 1545 yılında Edirne, Kastamonu ve Pravadi cemaatlerinden mürekkep toplam 119 haneden oluşan Karailerin ödedikleri vergilerden yola çıkarak cemaat mensuplarının gelir düzeyleri konusunda bir fikir sahibi olmak mümkündür.

Yukarıdaki grafik, Karai vergi mükelleflerinin 1545 yılında ödemekle yükümlü oldukları cizye oranları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Karai cemaati mensuplarının 8’i yüksek, 20’si orta ve 91’i düşük derecelendirme üzerinden cizyelerini ödemiştir. Bu verilerden hareketle, cemaatin varlıklı üyelerinin yaklaşık %7 oranında olduğu görülmektedir. Gelir seviyesi düşük, dolayısıyla maddi olarak yetersiz olarak derecelendirilmiş grup ise yaklaşık %76 ile cemaatin çok büyük bir kesimini

⁵⁵ BOA, *TT.d.*, nr. 240, s. 26- 28. Karai bilgin Kaleb Afendopolo, “Patshegen Ketav Ha-Dat” isimli eserinde, Edirne ve Pravadi Karailerinin İstanbul’a sürgün tarihini 1455 yılına götürür. Hacker, s. 10- 11. Kastamonu Karaileri ise II. Mehmet’in Trabzon Rum İmparatorluğu’na düzenlediği sefer sırasında, şehrin ele geçirilmesi üzerine sürgüne tabi tutulmuş olmalıdır.

⁵⁶ BOA, *TT.d.*, nr. 210, 61- 63.

⁵⁷ BOA, *TT.d.*, nr. 210, s. 45- 72.

oluşturmaktadır. Bu oran göz önüne alındığında, Karai cemaatine ilişkin ekonomik tablo çok da parlak görünmez. Ancak defterde kayıtlı diğer Yahudi cemaatleri üzerinde yapılan bir inceleme, yüksek gelir düzeyine sahip bireylerin sayısının oldukça az olduğunu göstermektedir. Öyle ki Ohri, Filibe, Üsküp gibi birçok Yahudi cemaatinde, cizyesini yüksek vergi diliminde ödeyen üye dahi bulunmamaktadır⁵⁸. Bu durumda İstanbul Karailerinin, şehrin diğer Yahudi gruplarıyla kıyaslandığında ekonomik açıdan daha iyi koşullara sahip olduğu düşüncesini taşımaktayız. Bu düşüncemizi, Alman seyyah Hans Dernschwam'ın seyahat notlarında aktardığı cemaate ilişkin gözlemleri ile güçlendiriyoruz. Seyyah, 16. yüzyılda İstanbul ve Anadolu'ya gerçekleştirdiği seyahatini kaleme aldığı günlüğünde, Karaileri, gösterişli konutlarda ikamet eden, kadın ve erkek lüks kıyafet ve takılarıyla dikkat çekici, diğer Yahudilere nazaran yaşam standardı daha yüksek şekilde tasvir etmiştir. Ayrıca, Karailerin birçoğunun tefecilikle iştiğal ettiğini ve yüksek faizle dindaşlarına borç vermeleri nedeniyle Rabbani Yahudiler arasında sevilmediklerini de notlarına eklemiştir⁵⁹.

16. yüzyıl İstanbul Karai cemaatine dair bir başka mühim vesika, Osmanlı Arşivi'nde Maliyeden Müdevver Defterler koleksiyonunda yer alan 14393 numaralı cizye defteridir. Defterde herhangi bir tarih bulunmamaktadır. Ancak defterin başında yer alan tuğradan III. Mehmet'in (1595-1603) saltanatı sırasında düzenlendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, defter, 1601/02 tarihinde hayatını kaybeden Müderris İskenderzade Abdürrahim Efendi'nin⁶⁰ mührünü taşımaktadır. Bu belgenin tarihini tespitinde, tahririn ne sebeple hazırlandığı bilgisi önem kazanmaktadır. Söz konusu cizye tahriri, Eminönü semtinde Yeni Cami⁶¹ inşası nedeniyle Yahudi mülklerinin istimlak edilmesi çerçevesinde, şehirdeki Yahudi iskanının büyük ölçüde değişikliğe uğraması ile ilgili görünmektedir. Yahudi cemaatinin bölgeden uzaklaşarak başka semtlere nakledilecek olması, yeni bir sayımı gerekli hale getirmiş olabilir. Yerasimos, cami inşasıyla bağlantılı gördüğü bu tahririn, III. Mehmet'in tahta geçtiği 1595 senesinin başlangıcı ile 1597 yılının sonu arasındaki bir dönemde düzenlendiğini düşünmektedir⁶².

16. yüzyılın son yıllarında hazırlanan bu defter, yine Fatih Sultan Mehmet Evkafı reayasından olmak üzere Yahudi cemaatlerini listelemektedir. Ancak bu vesikayı, diğer iki kaynağımızdan farklı kılan özellikler söz konusudur. Öncelikle Yahudi cemaatlerine ilişkin sunduğu liste İstanbul'a sürgün yoluyla gelenlerin yanı sıra Avrupa'dan kendi arzularıyla göç edenleri de kapsamaktadır. Bununla birlikte, İstanbul ve çevresinde yerleşik Yahudilerin tahririni içeren defterde, vergi mükelleflerine ilişkin eşkal, meslek ve ikamet yeri gibi bilgiler oldukça detaylı surette verilmiştir.

⁵⁸ BOA, *TT.d.*, nr. 240, s. 13, 32.

⁵⁹ Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çev. Yaşar Önen, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 150-151.

⁶⁰ İskender Beyzade Abdürrahim Efendi, H. 1010 yılında, molla olarak görev yaptığı Şam'dan memleketi Konya'ya dönerken vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. I, Yay. Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 135-136.

⁶¹ III. Mehmet'in validesi Safiye Sultan'ın Bahçekapı'da bu camiye yaptırma kararı, semtteki Yahudi mülklerinin kamulaştırılmasını beraberinde getirmiştir. Ali Saim Ülgen, "Yeni Cami", *Vakıflar Dergisi*, S. 2, 1942, s. 388; Lucienne Thys-Şenocak, "The Yeni Valide Mosque Complex at Eminönü", *Muqarnas*, C. XV, 1998, s. 61.

⁶² Stéphane Yerasimos, "La Communauté Juive d'Istanbul a la Fin du XVIe Siècle", *Turcica: Revue d'Études Turques*, C. XXVII, 1995, s. 108.

1595-97 tarihli cizye defterinde, 38 cemaat halinde gruplandırılmış 2.604 Yahudi bulunmaktadır⁶³. İki grup halinde kaydedilen Karailer, toplam 125 kişiden müteşekkildir. Gruplardan biri “Cemaat-i Edirne nam-ı diğer Karai” şeklinde tahrir edilmiştir⁶⁴. Bu durum, bir önceki yüzyılda olduğu gibi Edirne kökenli Karailerin hala cemaatte baskın bir konumda olduğunun işareti olarak addedilebilir. Diğer grup ise “Cemaat-i Evlad-ı Kurd” başlığını taşımaktadır⁶⁵ ki aslında 16. yüzyılın ilk çeyreğinde vergi muafiyeti kazanan kira⁶⁶ kadın Strongila’nın ailesini ifade etmektedir. Strongila, Kanuni Sultan Süleyman’ın validesi Hafsa Sultan’ın hizmetinde bulunmuş ve gösterdiği yararlılıktan ötürü kendisine ahfadını da kapsayacak biçimde muafiyet beratı verilmiştir. Bu berat, her padişah değişikliğinde, muafiyete tabi kişilerin isimleri ve vergi cinsleri yazılarak tekrarlanmıştır⁶⁷. Söz konusu arşiv kaynağımızda, Kurd ailesinin beş üyesi kaydedilmiştir. Ancak aile fertlerinin neredeyse tamamının isimleri ve tasvirleri, defterdeki deformasyondan kaynaklı olarak okunamamaktadır.

Yahudilerin ödemekle yükümlü oldukları cizyeleri, gelir seviyeleri esas alınarak “a’lâ, evsat, ednâ” şeklindeki sınıflandırma çerçevesinde tanzim edilmiştir. “A’lâ” başlığı altında kaydedilen yüksek gelirli bireylerden 180 akçe, orta gelirli yani “evsat” kategorisindekilerden 120 akçe ve “ednâ” olarak kayıtlı bulunan düşük gelir grubundan 60 akçe cizye alınmaktadır. A’lâ ve evsat gelir diliminin sonunda, bir alt gelir grubundan nakledilenlerin isimleri belirtilmiştir. Ayrıca ednâ gelir diliminin sonunda, yeni vergi mükellefleri kaydedilmiştir. Tahrir defterinde kayıtlı bütün Yahudiler arasında a’lâ kategorisinde cizyesini ödeyen 159 kişiden 16’sı Karai’dir ki grubun yaklaşık %10’unu temsil etmektedirler. Orta gelir seviyesinde vergilendirilen toplam 809 Yahudi arasında 33 Karai yer almaktadır. Böylece Karailer, evsat kategorisinin % 4’e yakın bir kesimini meydana getirmektedirler. 77’si Karai olmak üzere 1.636 kişi, ednâ kategorisinde kayıtlı görünmektedir. Bu da genel Yahudi nüfus içinde düşük gelir seviyesine mensup Karailerin %5’e varan oranda olduğunu göstermektedir. Cizye defterinin giriş kısmında, cizye dışında Yahudilerden toplanacak olan diğer vergilere de yer verilmiştir. Buna göre, her bireyden 50 akçe haraç, 15 akçe bedel-i hamr⁶⁸ tahsil edildiği gibi, evlilerden 32 akçe, bekarlardan ise 25 akçe ispenç alınmıştır.

Söz konusu defterde, isimleri kayıtlı birçok kişinin fiziki tasvirinin tafsilatlı şekilde yapıldığı görülmektedir. Vergi mükelleflerinin eşkali, belli kriterler çerçevesinde çizilmiştir. Tasvirin başlangıcında bireylerin boylarının uzunluğuna değinilmiş, diğer ifadeler ise ten rengi, göz ve kaş rengi, burun yapısı, sakal rengi ve uzunluğu gibi yüzün anlatımına odaklanmıştır. Bunlara ek olarak yara, ben, siğil, çiçek izi benzeri kimlik teşhisi için karakteristik nitelik taşıyan işaretler belirtilmiştir. Tüm bu tasvirler, muhtemelen Fatih Sultan Mehmet Evkafı reayası Yahudilerin, vakıf görevlileri tarafından, isim karışıklığına mahal vermeden kolaylıkla tanınabilir olmalarını sağlamayı hedeflemektedir. Burada özellikle sakala ilişkin verilen bilgiler üzerinden, bazı vergi mükelleflerinin yaşları ile ilgili fikir yürütmemiz mümkün görünmektedir.

⁶³ Defterin özellikle alt kenarlarındaki deformasyondan dolayı bazı isimler ve tasvirler silinmiş veya okunamayacak derecede bozulmuştur.

⁶⁴ BOA, *MAD.d.*, nr. 14393, s. 98.

⁶⁵ BOA, *MAD.d.*, nr. 14393, s. 199.

⁶⁶ Kira: Osmanlı Sarayı’nda Harem’deki hanımlar ile dış dünya arasında temas sağlayan, özellikle ticari konularda aracılık yapan Yahudi kadınlar. Bkz. Mahir Aydın, “Osmanlı Dünyasındaki Yahudi Kira Kadınlar”, *Belleten*, C. LXV, S. 243, Ağustos 2001, s. 623-636.

⁶⁷ Kira kadın Strongila’nın hikayesi için bkz. Danon, “The Karaites...”, s. 323- 324.

⁶⁸ Bedel-i hamr, gayrimüslimlerin ödemekle mükellef olduğu şarap vergisidir.

Sakalı konusunda veri sahibi olduğumuz 78 Karai'den yaklaşık %9'u beyaz, %22'si kır, %50'si siyah, sarı, kızıl gibi sakal renkleriyle yetişkin erkeklere işaret etmektedir. "Emred" olarak tabir edilen, henüz sakalı çıkmamış delikanlıların oranı ise yaklaşık %19'dur. Bu gençlerin hemen hepsi ednâ vergi kategorisine dahildir ve tasvirleri diğer vergi mükellefleri kadar detay içermemektedir. Bunun yanı sıra, babaları veya anneleri ile birlikte ikamet etmeleri, henüz bir aile kurmadıkları izlenimi yaratmaktadır.

1595-97 tarihli cizye defteri, Karai cemaati üyelerinin İstanbul'da meskun olduğu mahalle ve semtleri göstermesi açısından da müstesna bir arşiv materyalidir. Yerleşim bilgileri verilen 74 Karai vergi mükellefinin yarısı Hasköy'de sakindir⁶⁹. Diğer yarısı ise Suriçi İstanbulu'nun muhtelif mahallelerinde yaşamaktadır. Bu mahalleler arasında en yoğun yerleşim, 19 Karai'nin sakini olduğu Maruloğlu Mahallesi'dir⁷⁰. Ayrıca Balat, Saruca Paşa, İstanbul, Hoca Paşa, Elvanoğlu, Fatma Hatun, Alamanoğlu ve Nöbethane mahalleleri ile Cuhud Kapısı ve Yıldız Hamamı civarında sakin olarak kaydedilen Karailer de bulunmaktadır⁷¹. Kaynak defterdeki ikamet bilgileri, Fatih vakfiyelerinde zikri geçen ve Bahçekapı civarında kurulduğunu bildiğimiz "Edirneli Yahudiler Mahallesi"nde bir önceki yüzyılda dikkat çeken Karai yaşamının, 16. yüzyılda Hasköy'de yoğunlaştığını göstermektedir⁷².

Karailerin şehirde yaşadıkları mahalleleri tespit edebildiğimiz gibi, cemaat üyelerinin sakin olduğu meskenlerin mülkiyeti konusunda da malumata ulaşabiliyoruz. Vergi mükellefleri arasında kendi mülkünde ikamet edenlerin, cizyesini, a'lâ ve evsat kategorisinde ödeyen bireyler oldukları tespit edilmiştir. Ednâ kategorisinde kayıtlı görünen Karailerin çok büyük bir kısmı, anne-babası veya kardeşiyle aynı konutta oturmaktadır. İkamet ettiği meskenin mülkiyetine ilişkin bilgi sahibi olduğumuz 61 Karai'nin neredeyse %50'si başkasının mülkünde veya vakfında yaşamaktadır. Bu meskenlerin Müslümanların mülkiyetinde olanları sayıca azdır. Genellikle Yahudilere ait evler yaşam alanı olarak tercih edilmiştir. Ev sahipleri arasında Ester, Anasti gibi Yahudi kadın isimlerine oldukça fazla rastlanmaktadır. Ancak ev sahiplerinin Rabbanî veya Karai kimliklerine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Defterde ayrı bir başlık altında kayıtlı olduğunu daha önce belirttiğimiz Kurd ailesinin üyeleri ise Maruloğlu Mahallesi'nde bulunan kendi vakıf mülklerinde ikamet etmektedir⁷³.

Yerasimos, 1595-97 tarihli cizye defteri üzerine yaptığı çalışmasında, bütün Yahudi cemaati içinde mesleği belirtilen 740 kişiden yola çıkarak 119 farklı zanaat

⁶⁹ Hasköy'de Karai ikametinin yoğunluğu, cemaatin mezarlık gereksinimini de doğurmuştur. Bu çerçevede, Karailerin, Rabbanîlerle birlikte Hasköy'de mezarlık olarak kullanılmak üzere bir arazi talebinde buldukları bilinmektedir. Bkz. Abraham Danon, "Documents Relating to the History of the Karaites in European Turkey", *The Jewish Quarterly Review*, C. XVII, January 1927, s. 255- 256. Hasköy'deki Yahudi mezarlığı, özellikle prizmatik formdaki mezar taşları ile dikkat çekicidir. Bu mezarlık, 19. yüzyılda İstanbul'u ziyaret eden Fransız ressam Jules Laurens'in suluboya çalışmasına da konu olmuştur. Bkz. Münevver Eminoğlu (Ed.), *Jules Laurens'in Türkiye Yolculuğu Le Voyage de Jules en Turquie*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 79.

⁷⁰ Yerasimos, Maruloğlu mahallesini, Yeni Cami'nin inşa edildiği alanın önünde bulunan Cuhud Kapısı'na konumlandırır. Mahallenin, cami inşası sırasında ortadan kalktığı görüşündedir. Bkz. Yerasimos, s. 123.

⁷¹ Elvanoğlu mahallesinde 5, Hoca Paşa mahallesinde 3, Saruca Paşa mahallesinde 2, İstanbul mahallesinde 2, Fatma Hatun mahallesinde 1, Alamanoğlu mahallesinde 1, Nöbethane mahallesinde 1, Balat'ta 1, Yıldız Hamamı yakınında 1 ve Cuhud Kapısı civarında 1 Karai'nin ikamet ettiği kayıtlıdır.

⁷² Yerasimos, s. 114- 115.

⁷³ 1660 yılında yaşanan büyük yangın sonrasında, Yeni Cami yararına olmak üzere bölgedeki diğer Karai mülkleri gibi Kurd vakfı da istimlak edilmiştir. Danon, "The Karaites...", s. 341.

saptamıştır⁷⁴. Karai cemaati söz konusu olduğunda ise 125 kişiden sadece 25'inin mesleğine dair kayda rastlıyoruz. Sınırlı sayıda veriye sahip olsak da Karailerin 16. yüzyıl sonunda iştigal ettiği iş sahalarına yönelik değerlendirmelere katkı sağlayacağına inanıyoruz. Elimizdeki veriler ışığında, Karai cemaati mensupları arasında en revaçta olan iş sahasının madene dayalı zanaat ve ticaret olduğunu söyleyebiliriz. Bilhassa 9 Karai'nin icra ettiği kuyumculuk, en popüler meslek olarak karşımıza çıkmaktadır. Çırak ve işçi olarak istihdam olunanların haricinde, bütün kuyumcular Suriçi'nde ikamet etmektedir. Bu kuyumculardan, vergisi âlâ kategorisinde tahsil edilen İlya Mihail, cemaatin varlıklı bir ferdi olarak biri Tahtakale'de, diğeri Bedesten yakınında olmak üzere iki dükkan sahibidir ve kardeşiyle birlikte çalışmaktadır. Değerli maden ve taşların üzerine desenler ve yazılar işleyen bir hakkâk olarak İlya Paçi ise Cuhud Kapısı yakınında oturuyordu ve muhtemelen zanaatını aynı muhitte icra ediyordu. Bir başka zanaatkâr Karai, Nöbethane'de kalemkârlık ile iştigal ediyordu.

Geçimini tekstil sektöründe çalışarak sağlayan Karailer de mevcuttu. Bu sektörde yer alan gruplardan biri, ham ipeği işleyerek ibrişim üreten ve ticaretini yapan kazzazlardı. Tekstil sahasına dahil edebileceğimiz bir başka Karai, orta düzeyde gelir sahibi bir keçe pabuç imalatçısı idi. Defterde yüksek gelir seviyesinde kayıtlı iki kişi kiremitçilikle iştigal etmekte ve ikisi de Hasköy'de yaşamaktaydı. Hasköy, Protestan vaiz Stephan Gerlach'ın 16. yüzyılın son çeyreğinde gözlemlediği üzere tuğla ve kiremit imalatının yapıldığı bir bölgeydi⁷⁵. Hatta burada bulunan Kiremitçiler mevki, Bizans döneminde de çömlek üretimiyle tanınan, semtteki ilk yerleşimlerden idi⁷⁶. Bu nedenle kiremitçi Karailerin üretim faaliyetlerini yürüttükleri mekanın, sakini oldukları Hasköy'de bulunduğu düşüncesini taşımaktayız. Bununla birlikte, içlerinden birisi, Tahtakale'deki dükkanında mismar-furuşluk⁷⁷ da yapmaktaydı. İş yerlerinin konumu belirtilmemekle beraber, cemaat üyeleri arasında iki mismar-furuş daha yer almaktadır. En kazançlı meslek gruplarından biri olan komisyonculuğa da tesadüf ediyoruz. Aslında komisyonculuk, diğer Yahudi cemaatleri arasında çok rağbet gören bir uğraşı olmasına rağmen, Karailer arasında yalnızca tek bir kişi bu işle meşgul olmaktadır. “Meyancı” olarak kaydedilen Yehuda isimli Karai, Hasköy'de yaşamasına karşın iş yeri Bedesten'dedir. Zikrettiğimiz mesleklere ilaveten reis, kasap, demirci ve hurde-furuş⁷⁸ olarak geçimini sağlayan Karailer de bulunmaktadır.

16. yüzyılda İstanbul'daki Karai yaşamına dair istifade ettiğimiz cizye sayımlarını içeren defterler, cemaatin şehirdeki nüfusu konusunda tahminler yürütmemize yardımcı olabilecek veriler sunmaktadır. Bu defterlerden 1540 ve 1545 tarihlilerinde, vergiye esas olan birim “hane” olarak ifade edilmiştir. Her ne kadar hanenin kaç kişiden meydana geldiği meselesi tartışmalı da olsa, çalışmamızda, Ö.L. Barkan'ın metodu tercih edilmiştir. Hane katsayısı, her hanede 5 kişinin yaşadığı varsayımından hareketle belirlenmiştir⁷⁹. 1595-97 tarihli cizye tahririnde ise vergi mükellefleri “nefer” şeklinde kaydedilmiştir. İstanbul Karailerinin nüfusuna yönelik yaklaşık bir değerlendirmede

⁷⁴ Yerasimos, s. 127- 128.

⁷⁵ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577- 1578*, C. II, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2019, s. 572.

⁷⁶ Süleyman Faruk Göncüoğlu, “Hasköy”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XVI, İstanbul 1997, s. 389.

⁷⁷ Mismar-furuş: Çivi satan kişi.

⁷⁸ Hurde-furuş: Ufak tefek şeyler satan kişi.

⁷⁹ Ömer Lüfti Barkan, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. X, 1953, s. 12.

bulunabilmek adına her nefer, bir hane olarak kabul edilmiş ve aşağıdaki tablo hazırlanmıştır:

İSTANBUL KARAILERİ	1540		1545		1595- 97	
	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
Edirne Cemaati	116	580	106	530	120	600
Kastamonu Cemaati	2	10	1	5	-	-
Pravadi Cemaati	11	55	12	60	-	-
Evlad-ı Kurd Cemaati	-	-	-	-	5	25
Toplam	129	645	119	595	125	625

16. yüzyılın ikinci yarısında Kastamonu ve Pravadi cemaatlerinin cizye listelerinde yer almadığı dikkat çekmektedir. Pravadi Karaileri, olasılıkla daha büyük ve seçkin addedilen Edirne cemaati içinde erimiştir. Bu durum, yüzyılın sonuna doğru Edirne cemaatinde gerçekleşen büyümeyi de açıklayabilir. Kastamonu cemaati ise 1545 yılında zaten tek bir hane olarak tahrir edilmiştir. Dolayısıyla sonraki süreçte Kastamonu Karailerinin mevcudiyetlerini sürdürmemesi şaşırtıcı görünmemektedir.

Sonuç

İstanbul'daki varlıkları Bizans dönemine kadar dayanan Karailer, Osmanlı hakimiyetinde de karakteristik yapılarını koruyarak, diğer Yahudi cemaatleri arasında asimile olmadan ayakta kalabilmişlerdir. Rabbanilerle dönem dönem bazı yakınlaşmalar yaşansa da, Karailerin, mezhebin inanç ve ibadet esaslarını muhafaza etme arzusu, kendi öz kimliklerini sürdürmede en büyük etkidir.

15. yüzyıl Karailerin siyasi değişimlerle yüzleştiği bir dönem olmuştur. Osmanlıların 1361'de Edirne'yi topraklarına katması, Bizans İstanbulu da dahil birçok bölgeden Karai'yi şehre çekmiş ve burası mezhebin güçlü bir merkezi olarak yükselmişti. Ancak İstanbul'un II. Mehmet tarafından fethi, bu durumu değiştirdi. Yeni başkentin imar ve iskanı için hayata geçirilen sürgün politikası, Anadolu ve Balkan şehirlerinden getirilen Karailer üzerinde kalıcı etkiler bıraktı. Bu etkinin izlerini, Osmanlı arşiv belgelerinde de görmek mümkündür. Sürgüne tabi tutulan bazı Karai toplulukları varlığını devam ettiremezken, İstanbul, özellikle Edirne'den aldığı mirasla Karailiğin en önemli merkezi halini aldı.

Karailer, sürgünden sonraki süreçte İstanbul'un sosyal ve ekonomik iklimine uyum gösterdiler. Suriçi İstanbul'un en canlı ve iktisadî faaliyetlerin en yoğun şekilde yürütüldüğü sahasında, kimi zaman kendilerine mahsus mahallelerinde, kimi zaman şehrin Müslüman ve gayrimüslim sakinleriyle aynı mahalleyi paylaşarak yaşadılar. Muhtelif iş kollarında esnaf ve zanaatkârlar olarak şehrin üretim ve ticaret faaliyetlerine katılım sağladılar. Bununla birlikte, 16. yüzyılın sonlarında, Eminönü semtinde Yeni

Cami inşasının planlanması ve bölgede Karailere ait mülklerin istimlak edilmesi gibi şehirdeki yerleşimlerini değişime uğratacak gelişmelerle karşı karşıya kaldılar.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA, TT.d. (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Tapu Tahrir Defterleri), nr. 210, 240, 370, 494.

BOA, MAD.d. (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler), nr. 286, 4036, 14393, 20198.

HŞS (Hasköy Şer'iyeye Sicilleri), nr. 15.

Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Eyüb Mahkemesi (Havas-ı Refia) 74 Numaralı Sicil (H. 1072- 1073/ M. 1661- 1662), İSAM Yayınları, İstanbul 2011.

Fatih Mehmet II Vakfiyeleri, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1938.

Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H. 1073- 1074/ M. 1663), İSAM Yayınları, İstanbul 2012.

Kitap ve Makaleler

Akhiezer, Golda, "Byzantine Karaism in the Eleventh to Fifteenth Centuries", *Jews in Byzantium: Dialectics of Minority and Majority Cultures*, Ed. Robert Bonfil, Oded Irshai, Guy G. Stroumsa, Rina Talgam, Leiden-Brill 2011, s. 723- 758.

Ankory, Zvi, *Karaites in Byzantium: The Formative Years 970- 1100*, Columbia University Press, New York 1959.

Avramoğlu, Çağatay Bedîî, "İstanbul'da Karai Türklerinde Nişan ve Düğün Adetleri", *Türk Yurdu*, C. XII, S. 294, Mart 1961, Ankara, s. 33-34.

Aydın, Mahir, "Osmanlı Dünyasındaki Yahudi Kira Kadınlar", *Belleten*, C. LXV, S. 243, Ağustos 2001, s. 623-636.

Aydın, Mehmet, "İstanbul'un Fethinden Önce ve Sonra İstanbul'daki Yahudi Cemaatleri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, C. XIV, S. 14, Mart 2002, s. 5- 25.

Barkan, Ömer Lütfi, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. X, 1953, s. 1-25.

Beyatlı, Ahmet, *Fatih Sultan Mehmed'in 877/1472 Tarihli Vakfiyyesi*, TTK Yayınları, Ankara 2013.

Bulunur, Kerim İlker, *Osmanlı Galatası (1453- 1600)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014.

Danon, Abraham, "Documents Relating to the History of the Karaites in European Turkey", *The Jewish Quarterly Review*, C. XVII, January 1927, s. 239- 322.

_____, "The Karaites in European Turkey", *The Jewish Quarterly Review*, C. XV, January 1925, s. 285- 360.

- Davis, Eli, "Rabbanites", *Encyclopedia Judaica*, C. XIII, Jerasalem 1978.
- Dernschwam, Hans, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çev. Yaşar Önen, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- Eminoğlu, Münevver (Ed.), *Jules Laurens'in Türkiye Yolculuğu Le Voyage de Jules en Turquie*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1998.
- Galante, Avram, *Histoire des Juifs de Turquie*, C. II, Isis Yayıncılık, İstanbul 1961.
- Gerlach, Stephan, *Türkiye Günlüğü 1577- 1578*, C. II, Çev. Türkiş Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2019.
- Göncüoğlu, Süleyman Faruk, "Hasköy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XVI, İstanbul 1997, s. 388- 390.
- Gürkan, Salime Leyla, "Talmud", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIX, İstanbul 2010, s. 550- 552.
- Hacker, Joseph, "The Sürgün System and Jewish Society in the Ottoman Empire during the Fifteenth to the Seventeenth Centuries", *Ottoman and Turkish Jewry: Community and Leadership*, Ed. Aron Rodrigue, Indiana 1992, s. 1- 65.
- İnalcık, Halil, "Fatih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Çev. Fahri Unan, S. 3, Samsun 1988, s. 215- 225.
- _____, *The Survey of İstanbul 1455: The Text English Translation Analysis of the Text, Documents*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- Jacoby, David, "The Jewish Community of Constantinople from the Komnenan to the Palaiologan Period", *Vizantijskij Veremennik*, 55/2 (80), 1998, s. 31- 40.
- _____, "The Jewish Communities of the Byzantine World from the Tenth to the Fifteenth Century: Some Aspects of Their Evolution", *Jewish Reception of Greek Bible Versions: Studies in Their Use in Late Antiquity and the Middle Ages*, ed. Nicholas de Lange- Julia Krivoruchko-Cameron Boyd-Taylor, Mohr Siebeck, Tübingen 2009, s. 157- 181.
- Kutluay, Yaşar, *İslam ve Yahudi Mezhepleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1965.
- Kuzgun, Şaban, *Hazar ve Karay Türkleri*, Se-da Yayınları, Ankara 1985.
- Lewis, Bernard, "1641- 1642'de Bir Karayitin Türkiye Seyahatnâmesi", *Vakıflar Dergisi*, Çev. F. Selçuk, S. 3, 1956, s. 97- 106.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. I, haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- Nemoy, Leon, "Karaites", *Encyclopaedia Judaica*, C. X, Jerusalem, s. 762- 782.
- Öz, Tahsin, *Zwei Stiftungsurkunden des Sultans Mehmed II. Fatih*, Istanbuler Mitteilungen, İstanbul 1935.
- Poznanski, Samuel, "Karaites", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, Ed. James Hastings, C. VII, 1980, ss. 662- 672.

- Rozen, Minna, *İstanbul Yahudi Cemaati'nin Tarihi (1453- 1566)*, Çev. Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- Şişman, S., "İstanbul Karayları", *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, C. III, 1957, s. 97- 102.
- Tanınmış, Vesile, *Osmanlı Hakimiyetinde Karai Cemaati*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Tekin, Oğuz, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 1999.
- Thys-Şenocak, Lucienne, "The Yeni Valide Mosque Complex at Eminönü", *Muğarnas*, C. XV, 1998, s. 58- 70.
- Tudela'lı Benjamin, Ratisbon'lu Petachia, *Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri*, Çev. Nuh Arslantaş, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, TTK Yayınları, Ankara 1949.
- Ülgen, Ali Saim, *Fatih Devrinde İstanbul*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1939.
- _____, "Yeni Cami", *Vakıflar Dergisi*, S. 2, 1942, s. 387- 397.
- Villehardouin, Geoffroi de, Henri de Valenciennes, *Konstantinopolis'te Haçlılar*, Çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- Yerasimos, Stéphane, "La Communauté Juive d'Istanbul a la Fin du XVIe Siècle", *Turcica: Revue d'Études Turques*, C. XXVII, 1995, s.101- 130.
- Zinberg, Israel, *A History of Jewish Literature: the Jewish Center of Culture in the Ottoman Empire*, Ed. Bernard Martin, Ktav Publishing House, New York 1974.